

LOT 332.2 (479.24)

DÜNYA ÖLKƏLƏRİNDƏ AQRAR SAHƏNİN İNKİŞAFINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ TƏCRÜBƏSİ

Z.T.ƏHMƏDOV

Gəncə Dövlət Universiteti

F.Ç.NƏSİROVA

M.Z.MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Məqalədə dövlət tərəfindən aqrar sahəyə olan dəstəyin realıqları əks olunmuşdur. Eləcədə Azərbaycanda tətbiq olunmamış xarici ölkələrin aqrar sahəsində dövlət dəstəyinin digər formaları verilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, dünya ölkələrinin aqrar sahədə dövlət dəstəyinin vahid forması yoxdur. lakin bu sahədə bəzi ölkələrin təcrübələrindən istifadə etmək yaxşı olardı.

Açar sözlər: ərzaq təhlükəsizliyi, ərzaq təminatı, dövlət dəstəyi, aqrar sahə, dünya təcrübəsi, ÜDM, vergi, subsidiyalar.

Müasir qloballaşan dünyanı düşündürən əsas problemlərdən biri - əhalinin ərzaq məhsulları ilə təminatı problemdir.

Bu problemin həlli istiqamətində bir çox beynəlxalq təşkilatlar və dünya ölkələrində məqsədyönlü işlər aparılır. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) və digər beynəlxalq təşkilatların hesablamalarına görə hazırda dünya əhalisinin 870 milyon nəfəri aclıqdan əziyyət çəkir. Bu əhalinin 852 milyon nəfəri inkişaf etməkdə olan ölkələrin, 18 milyon nəfəri isə inkişaf etmiş ölkələrin payına düşür. Məsələnin mürəkkəbliyi və çətinliyi ondan ibarətdir ki, yuxarıda göstərilən rəqəmlər ilbəil azalmaqdansa, əksinə artmaqdadır. Baxmayaraq ki, dünya ölkələrinin demək olar ki, hər birində məqsəd bütövlükdə aqrar sahənin inkişafına, xüsusən də ərzaq məhsulları istehsalının hər vasitə ilə artırılmasına nail olmaqdan ibarətdir. Bu istiqamətdə hər bir ölkədə müxtəlif formalarda aqrar sahənin inkişafına yönəldilmiş dövlət dəstəyi mövcuddur.

Qeyd etdiyimiz bu məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün dünyanın bəzi ölkələrində bu istiqamətdə aparılan işlərə nəzər salaq.

İlk öncə dövlət dəstəyinin müxtəlif formalarından istifadə edilən bəzi dünya ölkələrinin makro iqtisadi göstəricilərini nəzərdən keçirək.

Bir sıra dünya ölkələrinin bəzi makro iqtisadi göstəriciləri

Ölkələr	Ərazi min km ²	Əhali milyon nəfər	ÜDM istehsalı milyard ABŞ dolları ilə	1 nəfərə düşən ÜDM, min ABŞ dolları ilə
Azərbaycan	86,6	9,6	54	5,6
Böyük Britaniya	244,8	62,2	2250,0	36,2
Çexiya	78,8	10,5	272,2	25,9
Danimarka	43,0	5,5	208,8	38,0
İsveçrə	41,3	7,5	340,5	45,5
Cənubi Koreya	94,5	50,0	1554,0	31,4
İsrail	21,0	7,5	234,0	32,1
ABŞ	9400,0	310,0	15040,0	48,5
Yaponiya	377,9	127,0	4389,0	34,5

Göründüyü kimi məlumatlarda dünyanın müxtəlif bölgələrində yerləşən ölkələrin makro iqtisadi göstəriciləri verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında aqrar sahənin torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergilərdən azad olması, subsidiyaların verilməsi, güzəştli qiymətlərlə toxumların, gübrələrin yanacaq – yağlama materiallarının, cins mal-qaranın və s. verilməsi isə yuxarıda qeyd etdiyimiz aqrar sahədə ərzaq məhsullarının istehsalını artırmaq məqsədi ilə aparılan məqsədyönlü işlərə dövlət dəstəyinin bariz nümunəsidir.

Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı istehsalçıları stimullaşdırmaq məqsədi ilə torpaq vergisinin ödənilməsi üçün respublika ərazisi 22 kadastr qiymət rayonlarına bölünmüşdür. Torpaq vergisinin hesablanması üçün əkin sahəsinin, dincə qoyulmuş və çoxillik əkmələrin altındakı torpaqların 1 hektarı şərti balla məhsuldarlıqdan asılı olaraq müəyyənləşdirilmişdir və qiymətləndirilir. Bu müəyyənləşmə torpaqların məhsuldarlığından asılı olaraq istehsalçıların gəlirlərinə görə onlara dövlət tərəfindən qoyulan vergi dərəcələrinə diferensial yanaşmanın bir növüdür. Hər bir rayon torpaqları 5 keyfiyyət qrupu üzrə qruplaşdırılmışdır. Torpaq vergisinin dərəcəsi kənd təsərrüfatı üzrə bir şərti bal üçün şərti maliyyə vahidinin 5% - i qədərdir və bu 0,06 manat təşkil edir.

İndi isə müxtəlif dünya ölkələrində dövlət tərəfindən aqrar sahədə aparılan tədqiqat layihələri və yayımlanması vacib olan dövlət dəstəyi formalarına nəzər salaq.

Böyük Britaniyanın kənd təsərrüfatında ümumi məşğul əhalinin 2% çalışır. Burada istehsalın mexanikləşmə səviyyəsi çox yüksəkdir və bu səbəbdən aqrar sahədə məşğulluq səviyyəsi getdikcə aşağı düşür. Problemin həlli üçün dövlət kənd yerlərində əhalini alternativ iş yerləri ilə təmin etmək üçün məqsəd yönü tədbirlər həyata keçirir. Kənd təsərrüfatına münasibətdə dövlətin

siyasəti istehsal səviyyəsinin artırılmasına və bu sahədə çalışanların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsini nəzərdə tutur. Bunun üçün ölkədə daxili bazarda məhsullara minimum qiymətlərin qoyulmasına və idxala rüsumların xüsusi sisteminin yaradılmasına nail olunmuşdur.

Cexiyanın ÜDM–da kənd təsərrüfatının payı 2%-dən azdır. Burada kənd əhalisinin şəhərlərə axınının qarşısının alınması problemi mövcuddur. Bu problemi həll etmək üçün hal-hazırda Cexiyada digər ölkələrdən olan işçilərin sayını azaltmağa çalışılır. Bu məqsədlə hökumət ölkəni tərk etməyə razı olan xaricilərin ölkələrinə qayıtma xərclərini ödəməyə və həmçinin 500 avro məbləğində birdəfəlik müavinət verməyə hazır olduğunu bildirir.

Danimarkanın bütün ərzaq və kənd təsərrüfatı müəssisələri fərdi təsərrüfatçılığa əsaslanır. Ölkədə kənd təsərrüfatı üzrə qanunvericilik yüksək səviyyədədir.

“Kənd təsərrüfatı barədə” qanun “Kənd təsərrüfatı konstitusiyası” hesab edilir.

Bu qanunla Danimarka ailəsi ölkənin kənd təsərrüfatının əsası kimi müəyyənləşdirilmişdir və onun fəaliyyətinin qorunması bütün hökumət və qeyri – hökumət orqanlarının vəzifəsidir.

Bu sahənin kreditləşməsində və vergi qoymada prioritetliyi vardır. Beynəlxalq bazarda fəaliyyətin koordinasiyası üçün dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən İxrac Şurası mövcuddur. Bu ölkədə eyni zamanda dövlət dəstəyi və stimullaşdırma kimi idarəçilik normaları tətbiq edilir. Belə ki, dövlət vəsaiti hesabına kənd yerlərində asfalt örtüklü avtomobil yolları şəbəkəsi yaradılmışdır. Dövlət hər bir fermeri telefon rabitə xətləri ilə təmin etmiş və hazırda bu rabitə xətləri ilə kompyuter şəbəkəsi (internet) və kommersiya informasiya bazarı fəaliyyət göstərir və s.

İsveçrənin kənd təsərrüfatı heyvandarlıq yönümlüdür. Buranın kənd təsərrüfatı əsasən xırda və orta müəssisələrdən ibarətdir. Kənd təsərrüfatının bazara çıxarılan məhsullarının həcmi təxminən 50%-nin qiymətləri qanunvericiliklə müəyyən edilir. Taxılın, şəkər çuğundurunun, rapsın, ət və südün qiymətləri dövlət səviyyəsində tənzimlənir.

Yerli kənd təsərrüfatı istehsalçıların xarici rəqəbətdən mədafiəsi müxtəlif metodlarla, əsasən yerli istehsalçılar tərəfindən daxili bazarda müvafiq məhsulun təklifindən və qiymətlərin səviyyəsindən asılı olaraq idxalın tənzimlənməsi şəklində həyata keçirilir.

İsveçrədə quşların saxlanması qidaya əlavə kimi antibiotiklərdən və hormonlardan istifadəyə yol verilmir.

Cənubi Koreyada ən çox istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarından biri düyüdür. Düyü burada istehsalçılar üçün ziyanla başa gəlir. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün dövlət istehsalçılardan düyünü baha qiymətə alır və onu istehsalçılardan aldığı qiymətin 70-80% -i qədərində aşağı qiymətlə pərakəndə satışa çıxarır. Əlavə olaraq hökumətdaxili bazarı qorumaq məqsədi ilə idxal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarına yüksək gömrük rüsum dərəcələrini qoruyub saxlayır.

İsrailin kənd təsərrüfatı dünya praktikasında analoqu olmayan çox uğurlu bir idarəetməyə söykənir. Ölkə ərazisinin 60% -ni səhralar, 40% -ni isə daşlı və cırıqlı torpaqlar təşkil edir. Bu ölkədə şirin su qıtlığı mövcuddur. Bu isə yağıntıların çox az olması ilə əlaqədardır və bunun nəticəsidir ki, kənd təsərrüfatında süni suvarma tətbiq edilir. İsrailin kənd təsərrüfatında cəmi 80 min nəfər çalışır. Bu qeyd olunanlara baxmayaraq İsrailin kənd təsərrüfat məhsulları Avropa, Asya, Afrika qitəsi ölkələrinin, ABŞ –nin, Kanadanın və hətta Uzaq Şərq regionu dövlətlərinin bazarlarına çıxarılır, rəqabətə davamlıdır. Hal-hazırda İsraildə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 37% -i Avropa İttifaqı ölkələrinə, 29% -i ABŞ –a, 3% -i isə Afrika ölkələrinə ixrac olunur.

Yaponiya kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalçısı ölkələrindən biridir, çünki mövcud olan torpaqların yalnız 13,3 faizi becərilir. Yaponiya fermaları nisbətən kiçikdir, lakin fermerlər öz məhdud ərazilərindən maksimum gəlir əldə etmək üçün səylə çalışırlar, buna görə də burada torpaq çox effektiv becərilir. Əkinçiliyin intensiv metodlarından, gübrələnmənin müasir üsullarından, mürəkkəb texnika və müasir texnologiyalardan istifadə edərək, fermerlər Yaponiyada istehlak edilən bütün meyvə və tərəvəzlərin yarısını istehsal etməyə qadirdir, bununla belə fermerlər ərazilərinin bir hissəsini heyvanların saxlanılmasına ayırırlar. Yaponiyanın kənd təsərrüfatı istehlak edilən qida ərzaqlarının xeyli hissəsini təmin edir. Kənd təsərrüfatı dövlət tərəfindən subsidiyalaşdırılır.

Müasir texnologiyalardan istifadə burada əkinçiliyin yeni üsullarının istifadəsini mümkün etmişdir. Yaponiyada məhsulun bir hissəsi hidroponika metodu ilə becərilir, yəni torpaqsız – sadəcə suda. Gen mühəndisliyinin tətbiqi daha bol və insan sağlamlığı üçün təhlükəsiz məhsulların alınmasına imkan verir.

Süni işığın istifadəsi ilə Yaponiya fabriklərində, fermalarında müxtəlif bitkilər becərilir. Süni işıqlandırılmış təxminən 10 m² sahədən 230 tondan artıq tərəvəz yığılır. Harada süni və təbii işığın imkanlarından istifadə edilir, orada 27m² sahədən 900 tondan az olma- yaraq məhsul alınır. Əlverişsiz hava şəraiti, xəstəliklər, zərərvericilər kimi problemlər bu ölkələrdə tamamilə aradan qaldırılmışdır.

Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin kənd təsərrüfatı siyasəti bütöv bir qanunvericilik aktları sistemi ilə müəyyən edilir. Hər dörd ildən bir Konqres müzakirə edərək əsas “Fermerlik haqqında Qanun”u qəbul edir. Buna əlavə olaraq, kənd təsərrüfatının bir çox aspektləri, digər fəaliyyət sahələrini idarə edən qanunvericilik aktlarının əlavə nəticələri kimi formalaşır. Məsələn, Vergi haqqında qanunlar bu və ya digər kənd təsərrüfatı sahələrinə fərdi vəsaitin cəlb edilməsinə şərait yaradır. ABŞ-da kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri tez-tez dəyişir, başqa sözlə aşağı düşür. Bu aşağı düşmənin əsas səbəbi məhsulların həddindən artıq istehsal olunmasıdır.

Buna əsaslanaraq, hökumət fermerləri şumlanmış torpaq sahələrini məhdudlaşdırmağa həvəsləndirir. Bu yanaşma, öz torpaqlarının bir hissəsinin müvəqqəti olaraq şumlamasının dayandırılmasına razılaşan fermerlər üçün xüsusi subsidiyalar nəzərdə tutan Yeni İstiqamətin əsas qanunvericilik aktlarından biri olan, Kənd Təsərrüfatı İstehsalının Tənzim Edilməsi haqqında Qanununun 1993-cü ildə qəbul edilməsi ilə başlamışdır.

Hökumət subsidiyalar vasitəsilə müəyyən əsas məhsulların sabit qiymətlərini təmin edir. Belə sistemin işləməsinə bir misal: Konqres, məsələn, məhsulun qiymətini təxmini qeyd etməkdən ötrü bir buşel (1 buşel – 35,2 kq) qarğıdalıya 2,55 dollar qiymət müəyyənləşdirir. Əkinin məhdudlaşdırılmasına razılıq verən qarğıdalı istehsalçıları hökumətə icarəyə verilmiş bir buşel dənə görə, 2,55 dollar borc ala bilər. Onlar praktiki olaraq öz məhsulunu alınmış borc yerinə hökumətə girov qoyurlar. Əgər qarğıdalı qiymətdə 2, 55 dollardan yüksək olarsa, fermerlər öz məhsulunu geri istəyə bilər və azad bazarda sataraq borcu qaytara bilər. Borcun məbləğindən artıq ödənilən vəsait fermerə qalır.

Əgər qarğıdalıya qiymət 2,55 dollardan aşağı olarsa, fermerlər alınmış borca görə ödəmədən imtina

edə bilərlər, bu halda heç bir cərimə tətbiq olunmur. Hökumət yalnız qarğıdalı məhsulunu öz mülkiyyətinə çevirir və məhsulu ya saxlayır, ya da zərərinə satır. Qiymətlərin sabitliyi üçün ödənilən subsidiya məbləği. Qiymətlərin sabitliyinin həddinin hüdudu yoxdur. Fermerlərin lərinin yuxarı həddinin hüdudu yoxdur. Fermerlərin gəlirlərinin artırılmasına birbaşa müdaxilə edilmə forması olan kompensasiya ödənişləri, borcun sabitləşdirilən qiymətlərindən daha əhəmiyyətlidir. Konqres müxtəlif bitkilərə "planlı qiymətlər" müəyyənləşdirir. Yenədə, güzəştlərin alınması üçün fermerlər öz torpaqlarının bir hissəsini istifadədən çıxarmalıdır. Əgər fermerlərin məhsula görə aldıkları bazar qiyməti planlaşdırılardan aşağı olarsa, fərqi hökumət ödəyir.

Qiymətlərin və kompensasiya ödənişlərinin dərəcələrinin təminatı siyasəti yalnız dənli, ət- süd məhsulları və pambıq kimi əsas məhsullara şamil edilir.

Qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində aqrar sahə məhsullarının istehsalı həddini stimullaşdırmaq məqsədi ilə istifadə edilən bu metodlardan bizim respublikamızda da ehtiyac vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın və dünya ölkələrinin kənd təsərrüfatı. İsmət Abasov, Bakı, 2013. 2. Vergilər Nazirliyi [www @ vergilər](http://www.vergiler.gov.az)

Практика государственной поддержки развитию аграрной сферы в мировых странах

3. Т.Ахмедов, Ф.Ч.Насирова, М.З.Мамедова

В статье в конкретной форме показаны реальности работ проведенных с целью государственной поддержки в аграрной сфере. А также в статье показаны другие формы, которые внедрены с помощью государственной поддержки в аграрную сферу некоторых стран, но не внедрены в Азербайджане. Пришли к такому выводу что, еще нет единой формы государственной поддержки аграрной сферы в мировых странах. Но было бы не плохо использовать опыт некоторых стран в этой сфере.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольственное обеспечение, государственная поддержка, аграрная сфера, мировой опыт, ВВП, налоги, субсидии.

The practise of state support for development of agrarian sphere in world countries

Z. T.Akhmedov, F.G.Nasirova, M.Z.Mammadova

Concrete realities of works conducted on agrarian sphere on state support are shown in the article. Besides the works conducted in other countries, but not introduced in Azerbaijan are presented. It is defined that, there is not a unit form of state support of agrarian sphere in world countries. But it is recommended to use experiments of some countries in that sphere.

Key words: food safety, food support, state support, agrarian sphere, world practise, IVP, taxes, subsidies.